

Nohur hojalary

Category: Kitapcy, Sözler, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 22 январа, 2025

Nohur hojalary

NOHUR HOJALARY

(hoja tioresiniň taryhy kökleri we hojalaryň görkezen keramatlary baradaky rowaýatlar)

■ Hoja tioresiniň gelip çykyşy

Türkmen halkynyň taryhy gelip çykyşyny öwreneniňde, tire-taýpalaryň hemmesiniňem biri-biri bilen utgaşykly integrasiýada bolandygyny görmek mümkin. Munuň diňe tire-taýpalarda däl-de, halklaryň etniki taýdan baglanyşygyny öwreneniňde-de şeýledigini görmek bolýar.

Türkmen halkynyň iri taýpasynyň biri bolan nohurlylar hem şol umumylyga degişlidir. Mysal üçin nohurlylarda öwezgeldi, garadaşly tireleri bar. Bu iki tiräniň gelip çykyşyny yzarlasaň, olar ýemrelilere baryp direýär. Ýa bolmasa bahar tioresiniň kökleri garagoýunly türkmenlere we baharly taýpasyna çenli uzaýar. Munuň özi nohurlylaryň geçmişde salyrlar ýaly konfederasiýa režiminde ýaşandygyna güwä geçýär. Nohurlylaryň hoja tioresi-de "nohur konfederasiýasynyň" düzümini emele getiren iri tireleriň biridir.

Bütün Türkmenistandaky hojalar ýaly nohur hojalary hem özlerini Hezreti Muhammet Pygamberiň (s.a.w) gyzy Patma (r.a) bilen Pygamberimiziň doganoglany Hezreti Alynyň (r.a) nikasyndan bolan nesillerinden hasaplaýarlar. Ýöne Nohur hojalary öz şejerelerine laýyklykda üç topara bölünýärler. Ol toparlaryň biri (Eýran hojalary) häzir kümmeti Magtymguly (öňki Garrygala) etrabynyň Hojagala obasynda ýatan Seýit Nejepiniň nesillerindendir. Kümmetiň üstündäki plitanyň ýüzünde saklanyp galan ýazgyda 1726-1727-nji ýyllar görkezilipdir. Hywa hojalarynyň genealogiýasy bolsa Şyh Şerepden başlanýar. Şyh Şerebiň ady Abulgazy Bahadyr hanyň

"Şejerei Terakime" ("Türkmenleriň şejeresi") atly ylmy traktatynda Ärsary baýyň döwürdeşidigi we oňa "Muin-al murid" ("Müritlere gollanma) kitabyny ýazyp berendigi barada agzalýar. Häzir Nohur obasynda Şyh Şerebiň zyýarat edilýän kümmeti bar. Bu ýerde köne Ürgenç Şyh Şerebiň ady dakylan nesli (ýa-da ýegeni) jaýlanypdyr diýip hasap edýärler (käbir hojalaryň pikirine, Nohurda jaýlanan Şyh Şerep olaryň urug baştutanydyr). Üçünji topar, ýagny "ekme" hojalar Eýranda jaýlanan Seýit Büzrügiň nesilleri hasaplanýar.

Seýit Nejepi, Seýit Jemaleddin we Seýit Büzrük üçüsi dogan bolupdyr. Seýit Jemaleddiniň Ahal welaýatynyň Ak bugdaý etrabynda kümmetiniň bardygyny köpüňiz bilýän bolsaňyz gerek.

Eýran we Hywa hojalary "ekme" hojalary öz garyndaşlary hasaplaýar. Emma Eýran hojalary (esasanam uly ýaşly nesil) Hywa hojalaryny öz garyndaşy hasaplamaplaýarlar. Hywa hojalary olary öz garyndaşy hasap etjek bolup duranoklar. Bu toparlaryň biri-birinden aýrybaşgalaşmagy olaryň nebere mazarçylyklarynyň ozal dürli-dürli ýerlerde bolanlygyndan-da görünýär. Hywa hojalary ölülerini obanyň ortarasyndaky köne mazarçylykda Şyh Şerebiň guburynyň töwereginde jaýlaýan ekenler; Eýran hojalary ölülerini öz ata-babalarynyň jaýlanan ýeri bolan Gümmez Öwlüýä hüjresiniň töwereginde jaýlaýan ekenler. "Ekme" hojalar bilen Eýran hojalarynyň mazarçylygy bolsa umumy bolupdyr.

Nohur ýaşulylary Eýran hojalary bilen Hywa hojalarynyň biri-birinden aýrybaşgalaşmagynyň sebäplerini düşündirenlerinde XIX asyryň ahyrynda Nohurda Goçmyrat ahun bilen aralarynda dörän sowuklyga baglanyşdyrýarlar.

Nohur hojalary häzirki wagtda Baharly etrabyň Nohur, Magtymguly etrabyň Kürüždeý we Durdyhan obalarynda köpçülikleýin ýaşaýarlar. Hojalaryň özboluşly dini garaýyşlary bar. Nohur hojalary özlerini beýleki tirelerden aýry tutjak bolup durmaýar. Gyz bermek we gyz almak meselesinde olar beýleki tireler bilen doly garyndaşlyk gatnaşygyny saklaýarlar. Muňa garamazdan häzirki wagtda Mary welaýatynda ýaşaýan hojalaryň köpüsi munuň tersine we oňardyklaryndan beýleki tireler bilen garyndaşlyk gatnaşygyny açmakdan gaça durýarlar.

Nohur hojalarynyň özboluşly dini garaýyşlaryny öwrenmek üçin ýeke-täk çeşme il arasynda aýdylýan gürrüňlerdir. Şeýle hem nohur hojalary barada rus alymy W.N.Basilowyň "Yslamda keramatlylar kulty" kitabynda agzalyp geçilýär.

Geliň, il arasynda dilden-dile geçip aýdylýan gürrüňlere we ýokarda ady geçen kitaba esaslanyp toplan gyzykly maglumatlarymyzyň käbirini bilelikde okalyň.

■ Bugdaý orup desse baglaýan jynlar

Bir baýyň uly bugdaý meýdany bar ekeni. Şyh Şerep gedaý geýimini geýip, onuň ýanyna baryp: "Orakçy gerekmi?" diýip sorapdyr. "Gerek. Seniň ýeke özüň köp iş edip bilmersiň, şonuň üçin gyrasyndan bir zolak oraý" diýipdir-de, öýüne gidip, Şyh Şerep üçin çal bilen çörek alyp gelipdir. Görse bugdaý meýdany bütinleý diýen ýaly orlupdyr, diňe ortarasynda bir azajyk ýer galyndyr, Şyh Şerebiň özi bolsa depäniň üstünde otyr. Baý oňa çal bilen çöregi uzadypdyr-da, bugdaýly meýdana göz aýlapdyr: görse bugdaýyň öz-özi orlup, desse baglanýae ekeni. Baý oňa geň galyp, öz münýän atyny Şyh Şerebe bagyşlapdyr. Şyh Şerep almajak bolypdyr, emma oňa zor bilen "Seniň paýyň diýip aldyrypdyr. Görlüp oturylsa, bugdaý jynlar oranmyşyn.

Bu hikmetli rowaýaty Baharly etrabynda ýaşaýan şyhlar özleriniň Horezmde ýaşap geçen urug kethudalary Pakyr şyhyň ady bilenem baglanyşdyrýarlar.

■ Derýanyň düýbündäki gowakdan tapylan sapak

XVIII asyryň ikinji ýarymynda Eýran şasynyň dikmesi Ryzaguly han nohurlylaryň hemmesini zor bilen Eýranyň Diwin diýen ýerine göçürýär. Nohur hojalary hem bu ajy kysmata sezewar bolupdyrlar. Zahyt hoja Diwinde aradan çykýar. Onuň ogly Soltan hoja atasynyň meýdini Diwinde jaýlaman Nohura eltendigi üçin Ryzaguly han onuň gözünü oýdurýar. Nohurlylar Diwinde dokuz ýyl ýaşapdyrlar (başga bir maglumata görä hasam köp). Türkmenleriň ganym duşmany Ryzaguly han aradan çykandan soňra nohurlylar topar-topar bolup gadymy mekanlary bolan we eýýäm birnäçe ýyllap ýaşalmandygy üçin ot-çöp basyp başlan Nohur

jülgesine dolanyp gelmäge başlaýarlar.

Hojalaryň içinde Diwine barman Hywa gaçyp gidenleri hem bolupdyr. Olaryň biri hem Mämmet hojadyr.

Bir gezek Hywa hany ogluny öýerýär. Emma onuň ogly "baglanan" ekeni. Han Mämmet hojany çagyryýar. Han hoja gelenden oňa: "Atyňdan düşme-de meniň oglumy aç" diýipdir. Mämmet hoja böwrüni diňläpdir-de: "Ýagşy. Ýöne men bihuş bolup ýykylsam, kelläm daşa degip, ölmegim mümkin" diýipdir. Han 30 adama Mämmet hojanyň daşynda taýýar bolup durmagy buýrupdyr. Hoja başyna donuny büräp, eýeriň gaşynyň üstüne egilipdir. Bir haýukdan soň hoja öý boýy ýokary zyňlyp, howadan nämedir bir zady garbap alypdyr-da, bihuş bolup, töweregindäki adamlaryň eline ýykylypdyr. Onuň düwülgi ýumrugyny her näçe açjak bolsalar-da, hiç kim açyp bilmändir. Diňe "Ýasin" okalandan soň ol özüne gelip, bulam-bujar bir topbak sapagy eliniň aýasynda goýup, hana uzadypdyr. "Näme beýle uzak wagtlap özüňe gelmediň?" diýip han sorapdyr. "Seniň ogluňy al baglapdyr (al jyndan-da güýçli bolýarmyşyn). Menin jynlarymyň bu zady gözlemedik ýeri galmady; ahyrsoňy bir derýanyň düýbündäki gowakdan tapdylar" diýip, hoja düşündiripdir. Başga bir wariant boýunça, Mämmet hoja eýeriň gaşynyň üstüne egilip, uzak wagtlap ýatypdyr, soň bolsa gara dere batyp, gönelipdir-de hana bir bölejik çit uzadypdyr (şol çit bölejigi bilen jadylanypdyr). Şonda ol: "Seniň ogluňy jadylan jyn deňziň düýbünde ýaşaýan ekeni; ony tapaýmak maňa ýaman kyn düşdi, men muny kapyr jynlar bilen göreşip aldym" diýipdir. Han oňa aklyk hökmünde uly mellek ýer, dört ýap suw, kemer (Hanyň beren aklygy diýlip hasaplanýan kemeriň ýarysyny Hywa hojalary henizem nebere ýadygärligi hökmünde saklap ýörler) we başga-da birentek zat beripdir.

■ "Patyşalaryny" taşlap gaçyp giden jynlar

Günleriň birinde bir dälini düýä mündürip Nohura, Öwez hojanyň ýanyna alyp ugrapdyrlar. Ol däliniň adamlara erjeşýändigine görä eli-aýagy daňylgy ekeni. Nohuryň çetine baryp ýetenlerinde ýaňky däli ýanyndaky garyndaşlaryna ýüzlenip,

elini-aýagyny çözmeklerini haýyş edipdir, emma ol gaçyp gider ýa-da uruşmaga başlar öydüp, onuň el-aýagyny çözmäge ýürek edip bilmändirler. Öwez hoja misli olara eýýäm garaşýan ýaly bolup, olaryň öňünden çykypdyr-da, şol bada onuň el-aýagyny boşatmagy buýrupdyr. Ýaňky näsag adam Öwez hoja bilen saýhally salamlaşypdyr, özüni sag adam ýaly alyp barmaga başlapdyr. Çay başynda ol şeýle gürrüň beripdir: "Ozal men tagtyň üstünde oturan patyşadaryn öýdýärdim. Töweregimde wezirlerim, nökerlerim, goşunym bardy. Meni Nohura alyp ugranlarynda goşunymyň arasynda agzalalyk başlandy. Goşunymyň bir bölegi: "Biz-ä Öwez hojanyň ýanyna gitmäge gorkýarys" diýip, meniň ýanymdan gitdi. Birentekleri ýolda galdy. Emma goşunymyň bir bölegi meniň ýanymdan gitmedi. Olar: "Gorkma, Öwez hoja hiç zat edip bilmez" diýdiler. Ýöne welin Nohura golaýlaşdygymyza olaryň hatarlary selçeňledi. Ahyrsoňy obanyň çetine gelenimizde meniň galan jynlarym: "Biz biraz bolup galdyk, şonuň üçin biz Öwez hojanyň ýanyna baryp bilmeris" diýdiler. Men olary ýanymda saklajak bolup şunça ýalbarsam-da, ýitirim bolup gitdiler. Ine, şondan soň men düýäniň üstünde el-aýagymyň bagly ýatandygyny görüp, el-aýagymy boşatmaklaryny hossarlarymdan soramaga başladym". Öwez hoja bolsa şeýle diýipdir: "Siziň Nohura baka gelyäniňizi meniň jynlarym maňa habar berdiler. Men bar güýjümi toplap, taýýarlandym. Elbetde, ata-babalarym-da kömege geldiler. Ine, şonuň üçin seniň jynlaryň gorkup, seniň bilen gelip bilmändirler".

■ Başyny alyp giden jyn

Günlerde bir gün Öwez hojany ýeldirgän bir näsagy "okamaga" Sumbar jülgesiniň ugrundaky Uzyntokaý obasyna çagyrypdyrlar. Hoja içerik giren badyna adamy näsagladan jyna gözi düşüpdür. Şonda ol jyn ýaňky hoja ýüzlenip: "Eger sen meniň häzir urmakçy bolýan başga bir adamymy okamaga barmaryn diýseň, men gideýin" diýipdir. Öwez razylyk beripdir. Jyn onsoň: "Men Garrygala gidip, bir baýyň gelinligini urjak" diýipdir-de, çykyp gidipdir. Nähoş şol bada gutulypdyr. Öwez hoja uzakly gün Uzyntokaýda bolupdyr. Ol gaýtmakçy bolup ata atlanyp

durka, Garrygaladan bir adam gelip, bir baýyň birdenkä ýeldirgän gelinligini bejermegi haýyş edýändigini hakyndaky habary getiripdir. Öwez hoja munuň ýaňky jynyň işidigine düşünişip, aýak diräp, ol ýere gitmejek bolupdyr. Emma ahyrsoňy ony razylyk bermäge mejbur edýärler. Öwez hoja baýyň öýüniň işigine barypdyr-da, ur-tut atyndan düşüp, içerik giripdir hem-de doga okap we: "Sen bu ýere gelerçe kim bolupsyň?" diýip, ýeldirgän zenany gamçylamga başlapdyr. Jyn oňa: "Hoja! Sen barmaryň diýip söz berseňem geläýdiň. Şeýdeniň üçin men seniň öz gyzyňy uraýjak" diýipdir-de sumat bolup gidipdir. Baýyň gelinligi bolsa gutulypdyr. Öwez hoja baýyň atyny alyp, derrew Nohura ugrapdyr. Aýyderede atyny çalşyryp, hä diýmän Nohura baryp ýetipdir. Görse gyzy näsaglapdyr. Ýene-de jyny gamçylamaga we "Sen bu ýere gelerçe kim bolarsyň?" diýip azm urmaga başlapdyr. Jyn bolsa oňa: "Öwez hoja, sen indi maňa gün berjek däl öýdýän, men asyl şu jelegaýlardan çykyp gitjek diýipdir. Şeýdip betpäl jyn başyny alyp gidýär we hojanyň gyzy sag-aman gutulýar.

■ Penjireden zyňylan jynlar

Bir gezek Ýakup hojanyň ýanyna tekelerden biri aýaly bilen gelip, özüniň baglylygyny aýyrmagy haýyş edende, Ýakup hoja olary aýratyn bir otaga eltipdir, goňşularynyň bolsa birnäçe wagtlap köçede görünmezligini maslahat beripdir: "Häzir meniň jynlarym "bagly" nähoşyň jynlary bilen söweşmäge gelerler". Hojanyň arwahlarynyň nähoşyň arwahlarynyň garşysyna göreşişleri hekaýatlaryň birinde şeýle ýatlanýar: "Gapy açyldy welin içerik birnäçe adam gelip girdi. Olar meniň töweregimde oturan arwahlarymy penjireden daşaryk zyňyşdyrmaga başladylar. Men olardan: "Maňa höwürlik üçin iň bolmanda birini beri goýuň!" diýip haýyş etdim, emma arwahlarymyň iň soňkusyny-da çykaryp taşladylar. Şondan soň men özümiň gutulandygymy duýup galdym.

Ýene bir gezekde Ýakup hoja bir ýeldirgän adamy telim sagatlap okapdyr. Bu öýde ýaşaýan beýleki adamlaryň öýe girmeklerine ahyrsoňy rugsat berlende, olar Ýakup hojanyň gara dere batyp,

gözlerini gyzardyp oturandygyny görüpdiler. Ol şonda şeýle diýipdir: "Bu däliniň jynlary tas ýeňipdi. Eger meniň jynlarym asgyn çykaýan bolsa, onda ol däliniň jynlar ordasy däliniň özüni-de, meni-de öldürerdiler".

Ýakup hojanyň görkezen keramatlary hakynda il arasyndaky gürrüňler juda kän. Bu beýik şahsyýet 1937-nji ýylyň tuthatutlugynda bolşewikler tarapyndan tussag astyna alynýar we soňra türmede şehit edilýär. Azym işanyň Aşgabatda ilki jaýlanan ýerinde ýanaşyk depin edilen Ýakup hojany soňra Nohura äkidilip jaýlaýarlar. Şonda mazar açylanda Ýakup hojanyň bedeniň hiç hili bozulman ýatandygyny, hatda aýagyndaky ädiginiňem ýaldyrap durandygyny öz gözleri bilen gören adamlar häli-häzirlerem haýran galmak bilen ýatlaýarlar. Megerem "Şehitler ölmez!" diýen hikmetli jümläniň manysy şundan gelip çykýan bolsa gerek.

■ "Mämmet daýy, ýetişeweri!"

Bir gezek Öwez hoja obalaryň birinde bir dälini okaýan eken. Däli oňa: "Eger güýjüňe göwnüň ýetýän bolsa, meniň elimi çözdä!" diýipdir. Hoja beýleki adamlara onuň elini çözmegi buýrupdyr. Soňra ol aýagyny çözmeklerini haýyş edipdir. Onsoň onuň aýagyny-da çözüpdiler. Şondan soň ýaňky däli ýerinden turupdyr-da hojanyň üstüne topulypdyr. Olar çaknyşmaga, göreşmäge başlapdyrlar. Däli ökde çykyp ugrapdyr. Öwez hoja: "Mämmet daýy, kömege ýetişeweri!" diýip gygyrypdyr. Şol wagt Mämmet hoja başga ýerdäki nohurlylaryň arasynda ekeni. Birdenkä ol egnindäki possunyny çykaryp, bürenipdir-de, hol beýlede ýere ýatypdyr. Bir haýukdan soň ýerinden turup, özüniň aňk-taňk bolan obadaşlarynyň arasyna goşulypdyr. "Hojam, näme boldy?" diýip, kimdir biri sorapdyr. "Häzir Eýranda Öwez hoja birini okaýar. Däliniň jynlary onuň arwahlaryndan ökde çykyp ugrapdyr, şonuň üçin onuň jynlarynyň iki sanysyny meniň ýanyma iberip, kömek sorady. Men öz goşunymyň bir bölegini oňa kömek bermäge iberdim. Öweziň goşuny meniň goşunym bilen birigip, häzir däliniň jynlaryny ýeňdi. Obadaşlary ynanmandyrlar. "Öwez hoja ertir agşamara Nohura gaýdyp geler. Onuň özünden sorap

göräýiň" diýip, Mämmet hoja jogap beripdir. Şol günüň ertesi nohurlylar birnäçe adama Öwez hojany ýolda, obanyň çetinde garşylamagy tabşyrypdyrlar. Ol adamlar Öwez hojany görüp, onuň nirede bolandygyny, näme iş edendigini soraşdyrmaga başlapdyrlar. Öweziň gürrüni Mämmet hojanyň aýdanlaryna dogry gelip duranmysyn.

Dälini okamak ýeňil iş bolmandyr. Eger-de däliniň jynlarynyň güýji agdyk gelse, hoja özüniň öňki güýjüni ýitiripdir, näsaglapdyr. Şol gezek däliniň jynlaryny ýeňip bilmän, Mämmet hojany kömege çagyran Öwez hojanyň şondan soň bilinde agyry peýda bolupdyr. Hatda Patyşa hojanyň bir däliniň jynlaryndan ýeňilip aradan çykandygy barada rowaýatlaram bar.

■ Nesilden nesile geçen guşagyň syry

Hojanyň ygtyýaryndaky jynlar hoja ölenden soň onuň oglunyň tabynlygyna ýa-da eger onuň ogullarynyň arasynda mynasyp adam bolmasa (ýa-da "olaryň güýji bolmasa") onuň garyndaşynyň ygtyýaryna geçýärmişin. Hywa hojasynyň biri öz biline "goşunly" garyndaşy guşagyny guşandan soň "goşunly" bolupdyr diýip rowaýatlar bar. Hut şonuň ýaly ýol bilen Mämmet hoja "öz eli bilen" "goşunynyň" bir bölegini ogluna, ýagny Myrat hoja berenmiş we agtygy Işan hoja "goşun" bermäge synanyşyk edenmiş. Ol ölmeginiň öň ýanynda Işan hoja ýüzlenip: "Men özümiň jyn goşunymyň bir bölegini saňa bermekçi bolýaryn" diýipdir. Işan razylyk beripdir. Onsoň Mämmet hoja ony "Nohur galasy" diýilýän ýere äkidipdir-de şeýle buýruk beripdir: "Şu ýerde dur-da günorta ~ Jirjiri deresine tarap seret, hiç zatdan gorkma: gözüne her näme görünse-de, saňa her näçe söz gatsalar-da kalam agyz söz aýtma. Şu synagdan batyrgaý geçip bilseň jyn goşunlarymyň bir bölegini alyp bilersiň". Şeýle diýip Mämmet hoja öz ak guşagyny agtygynyň biline pugta dartyp guşapdyr. Işan hoja bir bölek atly goşunyň Jirjiriden çykyp, göni özüne tarap gelýänini görüpdir. Goşunyň serkerdesi: "Bu guşakly adam kimkä? Hany golaýrak baryp, barlap geliň" diýipdir. Goşundan birnäçe adam Işanyň golaýyna gelip, daşyna aýlanmaga, guşagyny elläp görmäge başlapdyr. Işan hoja durup

bilmän: "Aýrylyň daşymdan!" diýip gygyrypdyr. Şonuň üçin Mämmet hoja oňa: "Sende bilim bar, ne-de batyr ýürek; sen jynlary saklap bilmersiň" diýipdir. Işan hojanyň görüp duran goşuny gaýyp bolup gidipdir.

Şondan soň Mämmet hoja öz goşunyny üç ýaşlyja agtygy Ýakup hojanyň ygtyýaryna bermegi ýüregine düwüpdür. Bilindäki guşagyny çözüp, ony agtygynyň biline guşapdyr-da doga okamaga başlapdyr, soň bihuş bolup ýykylypdyr. Onuň ýüzi öliniň ýüzi ýaly ak esgi bolupdyr. Bu dessura howsala bilen seredip duran aýallar: "Waý, ol neresse ölýär-le!" diýip gygyryşypdyrlar. Mämmet hoja guşagy çözüpdür welin, oglanjyk özüni dürsäpdür. Mämmet hoja: "Nähak gygyryşdyňyz; eger ol ýene azajyk wagt guşakly ýatan bolsa, men oňa has köp goşun berip bilerdim" diýipdir. Bu rowaýatyň başga bir wariantynda şeýle diýilýär. Mämmet hoja aýal-ebtatlaryň gyk-bagyna pitiwa etmän, doga okamak bilen boluberipdir. Ýakup üç gezek ölüp, üç gezek direlipdir. Şondan soň Mämmet hoja töweregindäkilere "Men ölenimden soň ol meniň ornumy tutar" diýipdir.

Ýakup hoja öz guşagyny ogullaryna ýa-da agtyklaryna aýny wagtynda guşap bilmändir. Şuňa görä, ol bolşewikler tarapyndan şehit edilenden soň onuň jynlary eýesiz galypdyr. Birentekleri ol jynlar Ýakup hojanyň nesilleri bilen aragatnaşyk açjak bolup telim gezek synanyşyk edipdirler diýip pikir edýärler. Günlerde bir gün Ýakup hojanyň agtygy gijäniň birmahaly näsaglap, bihuş bolypdyr. Onuň agzy gysarypdyr, şondan soň ol bir aýlap ýassygyndan başyny galdyryp bilmändir. Onuň gözüne adam kölegeleri görnüp ugrapdyr. Ony Eýran hojalaryndan bir hoja okapdyr, şondan soň onuň keseli aýrylyp gidipdir.

Ol hoja näsaglamagyň sebäbini şeýle düşündiripdir: "Seniň atababalaryň jynlary häzir eýesiz gezip ýörler. Saňa ýoldaş boljak bolupdyrlar. Emma sen sowatsyz, arapça bileňok, jynlara ygtyýar etmek üçin güýjüň ýok; ine, şonuň üçin olar seni urupdyrlar. Meniň goşunym olary kowdy. Indi hiç zatdan gorkma. Jynlar seni öz günüňe goýjakdyklaryny aýtdylar".

Garry hoja aradan çykandan soň günlerde bir gün göze dürtme garaňky gijäniň içinde Öwez hojany iki sany adam oýadyp: "Seni

biziň patyşamyz Gyzylyk (köne mazarçylyk) diýen ýere çagyryýar. Gorkma-da biziň yzmyza düş. Ýöne egniňde düýe ýüňünden dokalan geým bolmasyn" diýipdirler (aýtmaklaryna görä jynlar düýe ýüňünden gorkýarmyş). Tirkeşip ugrapdyrlar. Öwez hoja baryp görse, dagyň eteginde birentek adam telim ýerde ot ýakyp oturanmysyn. Jynlaryň iki sanysy Öwez hojany tagtyň ýanyna eltipdir. Tagtyň üstünde bolsa jynlaryň patyşasy (birwagt Öwez hoja Sumbaryň kenarynda gyz sypatynda duş gelen jyn) oturanmysyn.

Jynlaryň patyşasy bolan oňa ýüzlenip: "Men seni öň bir gezek synap görüpdim. Sen jynlara ýolbaşçylyk edip bilersiň. Şuňa görä, seniň ata-babalaryň jynlaryny men seniň ygtyýaryň berýärim" diýipdir. Öwez hoja bir agzam geplemändir. Gyz: "Oňa guşak guşaň" diýip buýrupdyr. Jynlaryň iki sanysy goýun (geçi) içegesinden işilip, birnäçe ýerinden düwünlenen inçejik bir kirşi alyp, nämedir düşnüksiz sözleri aýdyp, kirşi Öwez hojanyň biline guşapdyr. Patyşa gyz: "Düwünleriň her biri bir goşun bölümini alamatlandyryýar. Saňa olaryň kömegi gerek bolanda, düwüniň adyny tutup, oňa eli i degraýgin" diýip düşündiripdir. Düwünleriň adyny-da aýdypdyr.

Jynlaryň guşan guşagy onuň eýesinden özge adamyň gözüne görünmeýärmişin. Onuň nähili guşalyandygy: geýmiň üstündenmi ýa astyndanmy, belli däl. Umuman bu barada anyk maglumat saklanyp galmandyr. Ýöne ol guşagyň owadan, zerlidigine, bezeglidigine we biri-biri bilen birikdirilen birnäçe bölekdendigine ynanýarlar.

■ Zenan sypatly jynlar

Bir gezek beýik dagyň depesinde Mätihan hoja (XVIII asyrda ýaşap geçen) bir gyza duş gelipdir. Ol gyz özi bilen güýç synanyşmagy teklip edipdir. Mätihan hoja razylyk beripdir we doga okap göreşde üstün çykypdyr. Mätihan onuň adam dældigini aňyp, pyçagyny çykarypdyr welin, ýaňky gyz: "Dur, meni öldürme, men jynlaryň patyşasy; men saňa köp haýyr getirerin. Al, men saňa heýkelimi (teletinden tikilip, doga ýazylan kagyrlar salynan kiçeňräk sumkajyk) bereýin" diýipdir. Mätihan

hoja onuň heýkelini alypdyr. Jynlaryň ol hökümdary oňa birentek goşun beripdir. Heýkelde ähli jynlaryň adynyň sanawy bolmalydyr diýip hasap edilýär. Eýran hojalarynyň aýtmaklaryna göre, olarda ozallar nesilden-nesle berilip gelýän heýkel barmyşyn. Kimde heýkel bar bolsa, arwahlar şoňa boýun egipdir. Ol heýkeliň içinde jynlaryň patyşasynyň doga sözleri ýazylan eliniň şekilini görkezýän kagyz bar ekeni diýip, ýaşulular aýdýarlar. Ol heýkeli Eýrana göçüp giden hojalaryň biri öz ýany bilen alyp gidenmişin.

Mätihan hoja aradan çykandan soň ýokarda agzalan gyz Gezdepe dagynyň üstünde Garry hoja duş gelipdir. Garry hoja uçursyz ylymly adam bolupdyr, şonuň üçinem ol göreşip gyzy ýeňipdir. Gyz oňa: "Men seniň ata-babalaryňa kän kömek beripdim. Seni synap gördüm welin, senem jynlara eýelik edip biljek ekeniň" diýipdir. Garry hoja şeýdip ondan heýkeli alýar. Öwez hoja ol gyza Sumbaryň kenarynda duş gelipdir. "Öwez hoja ~ diýip ol gyz ýüzlenipdir ~ siziň neberäňizde biziň heýkelimiz bolmalydyr. Şony bersene". "Hany, bäräk gel. O nähili heýkel?" ~ "Eger men saňa gerek bolsam, özüň geläý" diýip, gyz garşy çykypdyr. Öwez hoja derýanyň aňyrky kenaryna towsup geçipdir, emma gyz gaýyp bolup gidipdir. Hoja bu ýerde üýtgeşik ahwalyň bardygyny aňyp, doga okapdyr. Ol bu hadysa barada Garry hoja gürrüň beripdir. Garry hoja bolan wakany hiç kime aýtmazlygy maslahat beripdir: "Men ölenimden soň biziň jynlarymyz seniň ygtyýaryňa geçerler. Seniň ýoldaşyň bolarlar". Jynlaryň Öwez hoja ikinji gezek sataşyp oňa guşak we heýkel berişlerini bolsa ýokarda beýan edip geçdik.

Öwez hoja ýogalandan soň onuň jynlary birnäçe ýyldan soň Naky hojanyň ýanyna gelipdirler.

Bir gezek Naky hojanyň bir özi Arçmandan Nohura gaýdyp gelýän ekeni. "Bäşkötel" diýen ýerde ol dynç almakçy bolupdyr. Suwdan gana içip, ol çeşmäniň gözbaşynyň ýanynda gysarypdyr. Ol uklap-uklamanka töwereginde bir süri owlak-guzy peýda bolup, diňe daň atandan soň gaýyp bolupdyr. Bu ahwalaty Nohur ahuny şeýle ýorupdyr: "Olar seniň ata-babalaryň jynlarydyr. Gorkma. Olar saňa ýoldaş bolmak isleýärler". Şol wakadan soň Naky hoja däli-telbelere şypa bermegi başaryp ugrapdyr.

Naky hojanyň gubury Sumbar derýasynyň boýundaky Hojagala obasynda ýerleşen Seýit Nejepiniň kümmetindedir.

Jynlaryň patyşasy bolan, ýokarda agzalan "gyz" Naky hojanyň ogly Gurbanmyrada-da Sumbar derýasynyň boýundaky Hojagala obasynyň golaýynda bugdaý orup ýörkä gözüne görnüpdir. Ata-babalary ýaly, olam ýaňky gyz bilen güýç synanyşmaga razy bolupdyr, emma göreşmäge başlanda bihuş bolup ýykylypdyr. Ony Goçmyrat ahun okapdyr. Kyrk gündenmi, ýarym ýyldanmy, ol gutulypdyr, emma dili peltek bolup galypdyr. Goçmyrat ahun oňa: "Ata-babalaryň jynlary seniň ygtyýaryňda galypdyr" diýenmiş. Şonuň üçin Gurbanmyrat hoja medresäni tamamlasa-da, ahun oňa pata bermändir. Muňa garamazdan Gurbanmyrat hojanyň (tutulýan ady Gurbanmyrat eke) görkezen keramatlary il agzyndan düşmän gelýär. Mundan 10-15 ýyl öňki garrylar Gurbanmyrat ekäniň suwy tersine akdyrandygyny, ýylanyň guýrugyna elini ýetirende onuň gamça öwrülendigini, ýa-da duran haýata münende, haýatyň at bolup çapyp gidendigini gözleri bilen görendigi barada gürrüň berýärdiler.

Nohur hojalarynyň il-günüň derdine ýaramagy arkama-arka özlerine döp edinmegi "Molla mollany, däli hojany halar" diýen nohur nakyllynyň döremegine getiripdir.

■ Sözsoňy ýerine

Türkmen halkyny bir uly daragta meňzetsek, tire-taýpalary ol daragtyň şahalary diýip göz öňüne getirsek dogry bolardy. Tire tapawudyny saklamak aýyp däl. Muňa tireparazlyk diýip düşünmek ýalňyşdyr. Barmaklar aýry bolup biler, olary emeli ýagdaýda birikdirmek mümkin däl, munuň hiç hili manysy hem ýok. Emma ol barmaklaryň bir goldadygyny, bir goluň bolsa, bir bedendegini ýatdan çykarmalyň. Barmaklary goldan, goly bedenden goparyp taşlamak asla bolmajak zatdyr. Çeşmäni yzarlasaň çaýa, çaýy yzarlasaň derýa, derýany yzarlasaň deňize äkidişi ýaly, türkmeniň haýsy tire-taýpanyň aňyrsyny yzarlasaň, ol ya-ha oguzlara, ýa-da beýik turanlylara baryp direýär. Aslynda türkmen halky oguzlar bilen turanlylaryň garylyp-gatylmagyndan formulirlenen halkdyr.

Şeýle-de bolsa asyrlaryň dowamynda ýüze çykan dürli taryhy prosesleriň netijesinde, türkmen halkynyň etnosyna arap, pars, täjik, mongol halklaryndan hem gelip goşulanlar az bolmandyr. Türkmenleriň özi hem dünýäniň dürli halklarynyň etnosyna az täsirini ýetirmedi.

Nohur hojalarynyň aňyrsy hem Pygamberimiziň (s.a.w) päk nesline çenli uzaýan öwlat şejereleriň biridir. Hojalaryň türkmen halkynyň arasyna gelip goşulmagy diňe biziň öz bähbidimize bolupdyr. Biziň pikirimizçe hojalaryň aňyrsynyň Pygamberimize (s.a.w) çenli uzaýandygy, we olaryň nohurly taýpasyny emele getirýän esasy tireleriniň biri bolandygy hem nohurlylaryň beýleki tirelere garanyňda dini döp-dessurlara has ýakyn durmaklaryna belli bir derejede täsirini ýetirýän bolmaly. Nohur hojalary özlerini nohurlylaryň aýrylmaz bölegi hasaplaýarlar. Gynansak-da başga ýerlerde beýle däl. Mysal üçin Marydaky hojalar özlerini beýleki türkmen tirelerine kän bir degişli hasap edesleri gelenok. Ýogsam bolmasa olaryňam asly Nohurdan Hywa baran hojalara baryp direýär. Bu ownuk meseläniň wagtyň geçmegi bilen undulyp gitjegine ynanýars.

Her bir tire öz aslyny bilmäge haklydyr. Öz aslyňy bilmek beýleki tireler bilen jana-jan dogandygyňy bilmekdir.

Biz käte taryhymyzy öwrenmekde çeşmeleriň juda azlygyndan zeýrenmegi gowy görýäris. Emma öwrenjege, il-halk üçin bir zatlary etmek isleýäne çeşmeden köp zat ýok. Esasy zat ol çeşmeleri toplamak, seljermek we öwrenmek gerek. Mysal üçin biz makalamyzyň başynda hojalaryň urug kethudasy Şyh Şerebiň Abulgazy Bahadyr hanyň kitabynda ady geçýändigini we onuň Ärsary baba dini meseleler boýunça "Müritlere gollanma" atly kitaby ýazyp berendigini agzap geçdik. Şyh Şerep hojanyň ady "Ýusup-Ahmet" dessanynda hem geçýär. Dessanda oňa işan, ussat, pir diýip ýüzlenilýär. Dessanyň gahrymanlaryndan biri Şyh Şerep hojanyň müridi bolýar. Görşüňiz ýaly edebi-çeper ýadygärliklerimizi-de derňäbersek, bizi biri-birimize has doganlaşdyrjak, ýakynlaşdyrjak gyzykly maglumatlar tapylyp durjak.

W.N.Basilowyň "Yslamda keramatlylar kulty" kitaby esasynda

taýýarlandy.

Taryhy makalalar